

Е. В. ПОЗНЯК*Еліна Владиславівна Позняк, кандидат юридичних наук, доцент, доцент юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, психолог***ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**

Одним із засобів пізнання людиною навколишнього світу є туризм, здійснення переважної більшості видів якого неможливе без використання навколишнього природного середовища, природних комплексів, ландшафтів та екосистем, окремих природних ресурсів, їх корисних властивостей. Організація та провадження туроператорської діяльності є видом підприємницької діяльності та важливою гарантією розвитку екологічної культури людини і суспільства, тому нормативно-правовому регулюванню¹ відносин із здійснення туризму притаманний комплексний характер.

Правові, філософські, соціальні, психологічні, економічні, організаційні, власне екологічні та інші проблеми екологічної та еколого-правової культури досліджували такі вчені радянського періоду та сьогодення, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, Б. В. Єрофєєв, С. М. Кравченко, О. І. Казанник, В. В. Костицький, М. В. Краснова, В. С. Крисаченко, А. М. Львовичкіна, Н. Р. Малишева, В. В. Петров, М. Ф. Реймерс, Ю. С. Шемшученко та ін. Правові, соціальні, культурологічні аспекти туризму розглядаються у дослідженнях таких науковців, як Ю. В. Вишневська, І. М. Голубець, В. О. Квартальнов, Н. А. Опанасюк, О. С. Семенець та ін. Даної проблематики торкалась і автор цієї статті².

Метою даного дослідження є виявлення науково-теоретичних та правових підходів до розуміння туризму як важливого чинника формування еколого-правової культури та інструмента національної екологічної політики, а також внесення пропозицій з удосконалення чинного законодавства з метою підвищення рівня еколого-правової культури туризму в суспільстві з урахуванням участі нашої держави в міжнародних інтеграційних процесах. Розкриттю мети дослідження сприяло розв'язання таких завдань, як: проведення аналізу наукових підходів, політико-концептуальних документів, джерел міжнародного та європейського екологічного права, національного законодавства стосовно регулювання екологічних відносин у сфері розвитку еколого-правової культури туризму в її духовному та матеріальному вимірі.

Про туризм як культурну практику, а згодом і культурну індустрію, вчені починають вести мову в ХХ ст., хоча його витоки, процес інституалізації розпочинається з кінця ХІХ ст.³, а до кінця ХХ ст. туризм, переважно екологічний, став нормою життя сучасної людини⁴. Швидко зростаючий попит відпочинку на природі, що визначається збільшенням невідповідності середовища проживання сучасної людини її фізіологічним та психологічним потребам, став головною рушійною силою бурхливого розвитку сільського туризму⁵, а також «зеленого» та екотуризму.

Питання, які порушуються сьогодні науковцями, стосуються проблем негативного впливу туризму на природне середовище, використання туризму як виховного чинника стосовно екологічної культури, формування засобами туристичної діяльності екофільної поведінки, здатної запобігти руйнуванню природного середовища і знищенню природних, культурно-мистецьких пам'яток⁶, а також розвитку належного правового регулювання відносин із здійснення туризму на засадах еколого-правової культури й свідомості та в руслі національної екологічної політики України. Культурі для того, щоб бути повністю витребуваною в усьому світі, потрібна підтримка і з боку туризму, а туризму для його розквіту необхідна культурна складова⁷, що свідчить про їх взаємозалежність та взаємообумовленість з позиції ціннісного підходу.

Виходячи з діалектичної єдності духовного і практичного (матеріального), що виявляється в освоєнні природи з урахуванням відповідної шкали цінностей з точки зору задоволення екологічних потреб суспільства⁸, формування духовної та матеріальної екологічної культури значною мірою залежить від природного рекреаційно-туристичного потенціалу нашої держави. Туризм є засобом і водночас наслідком реалізації людиною і громадянином конституційних прав на свободу пересування, права вільно залишати територію України й повертатися до неї, на відпочинок, охорону здоров'я, безпечно для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб, участь у культурному житті, а також права на доступ до культурних цінностей тощо. Праву на туризм притаманні й риси природних прав (пов'язане з особистою свободою людини, вільним вибором напрямів, форм і видів свого подорожування), культурних (в контексті сприяння розвитку людської особистості, підвищення культурного рівня людини й суспільства в цілому), екологічних (базується значною мірою на природно-кліматичних ресурсах, залежить від екологічного стану в місці чи країні перебування тощо) і політичних (пов'язане з перетином державного кордону)⁹.

У науковій літературі зазначається про наявність загального та спеціального правових режимів природно-рекреаційних туристичних ресурсів: загальний правовий режим поширюється на земельні, водні, лісові,

гірські, рослинні, тваринні ресурси, рекреаційні зони та нематеріалізовані природні ресурси – атмосферне повітря, клімат; спеціальний правовий режим, притаманний природним ресурсам, які використовуються для певних видів туризму або для тих, які мають особливий статус, наприклад, об'єкти природно-заповідного фонду чи культурної спадщини¹⁰. З метою розвитку екологічної культури завдяки здійсненню туризму використовуються передусім природні ресурси й фактори комплексних об'єктів використання та охорони, кожному з яких притаманний особливий природоохоронний правовий режим: природно-заповідних, рекреаційних, курортно-оздоровчих зон, територій та об'єктів¹¹; об'єктів культурної спадщини та природних ареалів¹².

Виходячи з цього, еколого-правові норми про використання природних ресурсів і комплексів з туристичною метою є одним із проявів еколого-правової культури в суспільстві й державі, оскільки вони відображають сучасний рівень еколого-правової культури туризму. Законодавчу основу здійснення туризму становлять ст.ст. 11, 13, 14, 16, 23, 49, 50, 66, 92 та інші Конституції України, які визначають його загальні еколого-правові, культурологічні, естетичні та інші засади. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. наведено визначення рекреаційних зон як ділянок суші і водного простору, призначених для організованого масового відпочинку населення і туризму (ч. 1 ст. 63).

Законом України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. встановлено заборони на здійснення будь-якої господарської та іншої діяльності, що суперечить цільовому призначенню природного заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його природні комплекси та об'єкти, зокрема туризму (ч. 1 ст. 16). До основних завдань, які покладаються на національні природні та регіональні ландшафтні парки, даним Законом віднесено створення умов для організованого та ефективного туризму, відпочинку й інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів (ч. 4 ст. 20 та ч. 4 ст. 23 відповідно). Землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів, згідно із Законом України «Про екологічну мережу України» від 24 червня 2004 р. відносять до складових структурних елементів екомережі (п. «д» ч. 1 ст. 5).

У частині використання й охорони об'єктів культурної спадщини, використання лікувальних ресурсів курортів та лікувально-оздоровчих зон і територій також передбачається рекреаційне природокористування, а отже, і з туристичною метою. Про це свідчить аналіз положень Законів України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 р. та «Про курорти» від 5 жовтня 2000 року.

Природний туристичний потенціал інших природних ресурсів, виходячи з їх диференційного правового режиму використання, охорони та відтворення, також є чинником підвищення загальної культури громадян і суспільства та екологічної культури зокрема. З огляду на положення окремих джерел природоресурсного права у складі екологічного, зайняття туризмом також розглядається як вид рекреаційної діяльності.

Так, відповідно до ст. 50 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. до земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. До складу земель зазначеної правової категорії належать земельні ділянки зелені зони і зелені насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації (ст. 51). Для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних та інших цілей, громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, озера, водосховища, інші водойми, болота та острови (ч. 4 ст. 59).

Згідно з ч. 1 ст. 51 Водного кодексу України від 6 червня 1995 р. у користування на умовах оренди для культурно-оздоровчих, лікувальних, рекреаційних, спортивних і туристичних та інших цілей можуть надаватися водосховища (крім водосховищ комплексного призначення), ставки, озера та замкнені природні водойми. Для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей підприємствам, установам, організаціям, об'єднанням громадян, релігійним організаціям, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, іноземним юридичним особам також можуть надаватися у тимчасове користування за погодженням з постійними користувачами земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення та берегових смуг водних шляхів (ч. 3 ст. 85).

Рамковою конвенцією ООН про охорону та сталий розвиток Карпат від 22 травня 2003 р., ратифікованою Законом України від 7 квітня 2004 р., туризм віднесено до окремих напрямів державної політики. Сторони вживають відповідних заходів для включення цілей збереження та сталого використання біологічного й ландшафтного різноманіття до окремих напрямів державної політики, серед яких зазначено туризм (ч. 6 ст. 4). Сторони проводять політику планування і розвитку щодо сталого транспорту та інфраструктури з урахуванням особливостей тих територій, що мають особливе значення для туризму (ч. 1 ст. 8). Окремою статтею даної Конвенції розкрито зміст поняття сталого туризму як елемента культури. Так, Сторони вживають заходів для сприяння сталому туризму в Карпатах, який приносить користь для місцевого населення та базується на неповторній природі, ландшафтах і культурній спадщині Карпат, та посилюють з цією метою співпрацю. Сторони проводять політику, спрямовану на сприяння транскордонній співпраці для підтримки роз-

витку сталого туризму, розробляючи координовані або спільні плани управління транскордонними чи прикордонними природоохоронними територіями та іншими об'єктами, що становлять інтерес для туризму (чч. 1, 2 ст. 9).

Положення зазначеної конвенції вплинули на зміст Лісового кодексу України в редакції Закону України від 8 лютого 2006 р., зокрема в частині розвитку сталого лісокористування й сталого туризму. У ч. 3 ст. 18 закріплюється можливість довгострокового тимчасового користування лісами й лісовими ділянками для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних, освітньо-виховних та інших цілей. У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів, як використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, з урахуванням вимог щодо збереження лісового середовища й природних ландшафтів з додержанням правил архітектурного планування приміських зон і санітарних вимог (п. 4 ч. 1 ст. 67, ч. 1 ст. 74). Використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей регулюється нормативно-правовими актами з ведення лісового господарства відповідно до ч. 1 ст. 37 Лісового кодексу України.

У Законі України «Про тваринний світ» від 13 грудня 2001 р. зазначається, що під час розроблення туристичних маршрутів та організації місць відпочинку населення повинні передбачатися і здійснюватися заходи щодо збереження середовища існування та умов розмноження тварин, забезпечення недоторканності ділянок, що становлять особливу цінність для збереження тваринного світу (ч. 2 ст. 39).

З метою відвернення і зменшення забруднення атмосферного повітря транспортними та іншими пересувними засобами і установками впливу пов'язаних з ними фізичних факторів згідно з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» в редакції Закону України від 21 червня 2001 р. здійснюються: обмеження в'їзду автомобільного транспорту та інших транспортних засобів та установок у сельбищні, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та природно-заповідні зони, місця масового відпочинку та туризму.

На розвиток еколого-правової культури туризму у розрізі вдосконалення чинного законодавства значною мірою впливають політико-правові документи концептуального характеру. Наприкінці 90-х рр. минулого століття на рівні політико-концептуального забезпечення туризму Основними напрямками розвитку туризму в Україні до 2010 р., схваленими Указом Президента України від 10 серпня 1999 р. № 973/99, було запроваджено підхід до розуміння туризму як високорентабельної галузі економіки, важливого засобу культурного та духовного виховання громадян України, відтворення їх трудового потенціалу (абз. 5 п. 1). Метою розвитку туризму в Україні передбачалось створення сприятливого організаційно-правового й економічного середовища для розвитку цієї галузі, формування конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту на основі ефективного використання природного та історико-культурного потенціалу України, забезпечення її соціально-економічних інтересів і екологічної безпеки (абз. 1 п. 2).

Прийнято було і Державну програму розвитку туризму на 2002–2010 роки, затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 р. № 583, в якій зазначалось про те, що важливими факторами розвитку туристичної галузі є природно-рекреаційний та історико-культурний потенціал країни (розділ «Загальні положення»). Туризм розглядався як вид економічної діяльності та важливий соціальний інститут, що має чітку орієнтацію на використання природних ресурсів та культурної спадщини. Важливим його напрямом є ефективне й раціональне використання природних ресурсів та об'єктів культурної спадщини з одночасним їх збереженням і відновленням, профілактика та мінімізація негативного впливу туристичної діяльності на навколишнє природне середовище (розділ «Мета і основні завдання Програми»). Передбачалось створення сприятливих умов, відповідної інфраструктури та нових туристичних маршрутів для розвитку перспективних тематичних напрямів туризму, зокрема екстремального, культурно-пізнавального, мисливського та рибальського, підводного, релігійного, спортивно-оздоровчого, яхтового, круїзного та інших.

Стратегією розвитку туризму і курортів, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2008 р. № 1088-р, передбачалось: сприяння вихованню дітей і молоді на засадах патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, культурних цінностей Українського народу, інших націй і народів, до природи; забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері туризму і курортів, формування позитивного туристичного та санаторно-курортного іміджу держави (розділ «Мета і завдання Стратегії»). Реалізація Стратегії мала сприяти: створенню умов для розвитку окремих територій, своєчасного і комплексного вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища; відродженню національної культури та народних ремесел, формуванню національної самосвідомості та вихованню молоді на засадах патріотизму; збереженню й відновленню унікальних природних та історико-культурних ресурсів, історичних місць України, залученню інвестицій у розвиток інженерно-транспортної та комунальної інфраструктури; істотному поліпшенню стану навколишнього природного середовища на територіях об'єктів туристичної та курортної інфраструктури; охороні й збереженню природних об'єктів та екосистем на територіях, де розташовується більшість курортних і туристичних об'єктів (розділ «Очікувані результати»).

Завданням цілком відповідають положення Стратегії державної екологічної політики України, затвердженої Законом України «Про основні напрями (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року. Завданнями у галузі туризму та рекреації визначено: впровадження до 2015 р. систем екологічного управління та посилення державного екологічного контролю за об'єктами туристичного, рекреаційного призначення і готельно-ресторанного бізнесу, розвиток екологіч-

ного туризму та екологічно орієнтованої рекреації; розроблення на першому етапі економічних важелів сприяння розвитку екологічного та зеленого туризму (Ціль 4 «Інтеграція екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління»).

Цілком логічно, що наведені вище стратегічні цілі національної екологічної політики мають бути уточнені та розвинуті в Програмі популяризації України у світі та просування інтересів нашої країни у світовому інформаційному просторі, Програмі розвитку туризму, при проведенні Реформи державної політики у сфері культури, розробка яких означена за вектором гордості в рамках Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. Для цього передбачається, зокрема, забезпечення: збільшення та оптимізації присутності України на міжнародних заходах та майданчиках; присутності у міжнародному академічному, культурному та громадському середовищі; формування і просування бренд-меседжів про Україну: Україна – країна, приваблива для туризму, Україна – країна із визначними культурними та історичними традиціями (розділ 3).

Нині завдяки процесам гармонізації, адаптації та конвергенції європейських і національних підходів у рамках розвитку екологічної політики України та ЄС наразі відбувається процес формування єдиного культурного простору для країн ЄС та України. На рівні європейського регіонального співробітництва це відображено в Угоді про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з другого боку, ратифікованій Законом України від 16 вересня 2014 року. Даною Угодою передбачаються основні напрями співпраці в економічній, політичній, правовій, екологічній, соціальній сферах, зокрема передбачаються окремі глави: «Туризм» (гл. 16), «Навколишнє середовище» (гл. 6) та «Культура» (гл. 24).

Важливість культурної спадщини, а також чітка взаємодія між туризмом та захистом навколишнього середовища визначені принципами, на яких ґрунтуватиметься співробітництво на двосторонньому, регіональному і європейському рівнях (пп. «b» і «c» ч. 1 ст. 400 гл. 16). Одним із напрямів співробітництва сторін у сфері туризму є встановлення стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму (п. «b» ст. 401 гл. 16).

На виконання зазначеної Угоди в нашій державі прийнято План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони, на 2014–2017 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. № 847-р.

Про залежність туризму від рівня екологічної культури та рівня екологічної культури від особливостей здійснення туризму й організації туристичної діяльності свідчать положення Закону України «Про туризм» в редакції Закону України від 18 листопада 2003 р., спрямованого на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України.

Згідно з ч. 4 ст. 4 Закону України «Про туризм» передбачено види туризму, частина з яких базується на засадах формування екологічної культури, створює культурно-пізнавальні гарантії ефективності реалізації правових норм, це: культурно-пізнавальний; лікувально-оздоровчий; спортивний; релігійний; екологічний (зелений); сільський; підводний; гірський; пригодницький; мисливський; автомобільний; самодіяльний тощо. Кожен із перелічених видів туризму поєднаний з використанням певних природних ресурсів та комплексів, однак на рівні правового регулювання здійснення кожного з них існує проблема недостатнього правового забезпечення. Це, в свою чергу, впливає на повноту реалізації громадянами своїх суб'єктивних екологічних та інших прав і інтересів, особливо у сфері рекреаційного природокористування, забезпечення екологічної безпеки, вільного доступу до екологічної інформації, у контексті реалізації права на екологічну освіту, на відпочинок тощо. Наприклад, попри численні пропозиції вчених та громадськості стосовно прийняття окремого закону про сільський туризм, розгляд Верховною Радою України такого законопроекту, закон до цього часу не прийнято.

Останнім часом ознак еколого-культурного туризму набувають все нові й нові види туризму, що потребує подальшого розвитку правового забезпечення цих відносин. Н. Р. Малишева звертає увагу, що швидше, ніж передбачалося, в ХХІ ст. починає розвиватись абсолютно нове явище, яке отримало назву «космічний туризм», коли в космічному середовищі можуть опинитись не лише професіональні космонавти, що пройшли необхідну підготовку, а й звичайні люди, організм яких не пристосований до перебування у космічному, значною мірою «ворожому» для них середовищі¹³. З часом і наша держава потребуватиме правового забезпечення здійснення космічних туристичних подорожей.

З метою кращої інтеграції нашої держави в міжнародний простір, на думку Ю. В. Вишневської, слід переглянути національну нормативно-правову базу туристичної сфери України¹⁴. У цьому сенсі не лише науковий, а й цілком практичний інтерес становлять Рекомендації парламентських слухань на тему: «Розвиток туристичної індустрії як інструмент економічного розвитку та інвестиційної привабливості України», схвалені постановою Верховної Ради України від 13 липня 2016 р. № 1460-VIII, врахування яких у законотворчій, управлінській та іншій діяльності сприятиме розвитку еколого-правової культури туристів і рекреантів.

У даних Рекомендаціях парламентських слухань на виконання зазначеної вище Угоди про асоціацію пропонується здійснити ряд важливих заходів, серед яких наступні: прийняти нову редакцію Закону України

«Про туризм»; забезпечити виконання плану імплементації директиви Ради ЄС від 13 червня 1990 р. № 90/314/ЄЕС про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне; створити туристичний веб-портал «Visit Ukraine» з поданням у єдиному форматі достовірної й актуальної інформації про туристичні можливості регіонів та міст України; забезпечити підготовку Державного кадастру природних курортних територій України; розробити мережу маршрутів з відвідуванням об'єктів природно-заповідного фонду України міжнародного значення, у тому числі реєстр об'єктів з підвищеним туристичним потенціалом; вдосконалити регулювання діяльності власників агросадиб, які надають послуги у сфері сільського туризму; створити інтерактивну базу даних, що включатиме інформацію про всі туристичні та рекреаційні ресурси України, придатні для використання у сфері туризму, у тому числі про об'єкти історико-культурної спадщини та природно-заповідного фонду, рекомендовані для відвідування туристами, з метою формування національної мережі туристично-екскурсійних маршрутів; розробити та затвердити план заходів з розвитку пріоритетних видів туризму (історико-культурного, ділового, конгресного, медичного, спортивного, винного, гастрономічного тощо); забезпечити розроблення національної мережі туристичних брендів України (області, райони та міста) та ін.

Не менш важливим завданням державної екологічної політики є розвиток різних напрямів екологічної освіти молоді, у тому числі еколого-правової. Г. І. Балюк зазначає про те, що сучасна система освіти, зокрема еколого-правової, потребує докорінної методологічної реформи, модернізації навчального процесу як основи якісно нового рівня навчання¹⁵. Партнерство культури і туризму, тісна співпраця між ними – поклик часу, один із категоричних імперативів XXI ст., для чого необхідними є також наукове, освітянське забезпечення¹⁶. Оскільки екологічні та еколого-правові освіта й виховання є досить потужними чинниками формування екологічної та еколого-правової культури громадян, серед зазначених вище Рекомендацій парламентських слухань – розробка стандартів вищої освіти й гармонізація кваліфікаційних вимог та стандартів вищої освіти у вищих навчальних закладах за спеціальністю «Туризм», організація постійно діючої експедиції для школярів та студентів «Україна – моя Батьківщина».

Отже, в процесі вдосконалення законодавства України зазначені напрями державної еколого-туристичної політики можуть бути впроваджені в життя з метою формування екологічної культури особи й суспільства та її важливої складової – еколого-правової культури. Важливо, як зазначається в науковій літературі, на засадах традицій, культури українського народу та її етносів відтворити та впровадити в систему правових норм шанобливе ставлення до природи¹⁷.

Оскільки особливості здійснення окремих видів туризму згідно з ч. 5 ст. 4 Закону України «Про туризм» встановлюються законом, вважаємо за доцільне внести доповнення до Закону України «Про туризм», урахувавши зазначені вище Рекомендації парламентських слухань та розширивши перелік законодавчо встановлених видів туризму. З огляду на намічені перспективи розвитку правового регулювання туризму, переважна більшість видів якого (а не лише екологічний туризм) є особливим видом природокористування, підтримуємо пропозиції науковців про доцільність створення кодифікованого акта – Туристичного Кодексу України, який: регулюватиме основні соціально-економічні процеси в даній галузі; передбачатиме класифікацію та стандартизацію туристичних товарів і послуг; визначатиме специфіку здійснення кожного з видів туризму¹⁸; сприятиме задоволенню громадянами своїх культурно-пізнавальних, рекреаційних, оздоровчих та інших потреб крізь призму реалізації конституційних культурних, екологічних та інших прав кожного.

З огляду на курс України на міжнародну та європейську інтеграцію варто було б, на наш погляд, надати правової форми й так званому «науковому» туризму. Науковий туризм може відігравати позитивну роль саме в сфері розвитку еколого-правової культури громадян, а особливо – молоді, адже сприятиме обміну науковими новаціями й досвідом та освітньо-виховними здобутками, поширенню екологічних і еколого-правових знань, широкій еколого-інформаційній діяльності, розвитку еколого-правової культури в Україні.

¹ Нормативно-правові акти див. згідно з Офіційним сайтом Верховної Ради України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

² Позняк Е. В. Еколого-правова культура туризму в контексті міжнародних інтеграційних процесів за участю України [Текст] / Е. В. Позняк // Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин : матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листопада 2016 р.) ; за заг. ред. П.Д. Пилипенка. – Л., 2016. – С. 201–205.

³ Голубець І. М. Туризм як фактор розвитку екологічної культури України (кін. XX – поч. XXI ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. культурології : спец. 26.00.01 «Теорія й історія культури» / Ірина Миколаївна Голубець. – К. : Київський національний університет культури і мистецтв, 2011. – С. 5.

⁴ Квартальнов В. А. Культура і туризм – вместе [Текст] / В. А. Квартальнов // Теория и практика физической культуры. – 2000. – № 8 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/statti_tourism/kvartalnov.htm

⁵ Вишневецька Ю. В. Адміністративно-правові заходи забезпечення діяльності у сфері сільського туризму в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Юлія Володимирівна Вишневецька. – К. : Національний університет біоресурсів і природокористування України Кабінету Міністрів України, 2011. – С. 6.

⁶ Голубець І. М. Вказана праця. – С. 5.

⁷ Квартальнов В. А. Вказана праця.

⁸ Андрейцев В. І. Правові аспекти екологічної культури [Текст] / В. І. Андрейцев // Вісник Київського університету. – К. : Либідь, 1991. – Вип. 1. – С. 69. – (Серія «Суспільно-політичні науки»).

⁹ Опанасюк Н. А. Конституційно-правові основи туризму в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право» / Наталія Анатоліївна Опанасюк. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – С. 7.

¹⁰ Семенець О. С. Правове регулювання використання природних ресурсів для туризму в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Ольга Сергіївна Семенець. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 11.

¹¹ Див.: Бобкова А. Г. Правове забезпечення рекреаційної діяльності [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право», 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Антоніна Григорівна Бобкова. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001. – 34 с.; Ващишин М. Я. Особливості правового забезпечення формування екологічної мережі в країнах Європи [Текст] // Вісник Львівського університету. – 2014. – Вип. 60. – С. 233–239. – (Серія «Юридична»); Ковтун О. М. Правові аспекти охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Олена Миколаївна Ковтун. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – 16 с.; Палій Н. І. Правове регулювання використання та охорони земель рекреаційного призначення [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Наталія Іванівна Палій. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2011. – 18 с.; Петлюк Ю. С. Правовий режим земель оздоровчого призначення [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Юрій Степанович Петлюк. – К. : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2009. – 16 с.; Ткаченко О. М. Право користування курортними, лікувально-оздоровчими та рекреаційними зонами [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Олена Миколаївна Ткаченко. – Х. : Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 1999. – 16 с.; Фролова Н. В. Правова охорона водно-болотних угідь загальнодержавного та міжнародного значення [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Олена Валентинівна Фролова. – Донецьк : Інститут економіко-правових досліджень НАН України, 2010. – 18 с.; Шмигова О. М. Правове регулювання рекреаційного природокористування в Україні та інших державах [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Ольга Миколаївна Шмигова. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010. – 20 с.

¹² Див.: Бевз О. В. Правовий режим земель історико-культурного призначення в Україні [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Олена Володимирівна Бевз. – К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. – 18 с.; Донець О. В. Правовий режим земель історико-культурного призначення [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Ольга Володимирівна Донець. – Х. : Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2019. – 20 с.

¹³ Малишева Н. Р. Нові горизонти екологічного права [Текст] / Н. Р. Малишева // Сучасні тенденції та перспективи розвитку аграрного, земельного та екологічного права : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (22–23 травня 2015 р.), присвяченої 90-річчю від народження академіка В. З. Янчука / за ред. проф. В. М. Єрмоленка. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2015. – С. 60.

¹⁴ Вишневецька Ю. В. Вказана праця. – С. 9.

¹⁵ Балюк Г. І. З досвіду викладання еколого-правових дисциплін на юридичному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Текст] / Г. І. Балюк // Збірник матеріалів Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9–10 вересня 2016 р.) / відп. ред. проф. І. І. Каракаш. – Одеса : Юридична література, 2016. – С. 13.

¹⁶ Квартальнов В. А. Вказана праця.

¹⁷ Краснова М. В. Правові основи сучасної екологічної політики України: науково-методологічні питання [Текст] / М. В. Краснова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2016. – Вип. 1 (102). – С. 10. – (Серія «Юридичні науки»).

¹⁸ Вишневецька Ю. В. Вказана праця. – С. 9; Опанасюк Н. А. Вказана праця. – С. 5.

Резюме

Позняк Е. В. Проблеми розвитку еколого-правової культури туризму в Україні.

Досліджено науково-теоретичні та правові підходи до розуміння туризму як важливого чинника формування еколого-правової культури та інструмента національної екологічної політики. Внесено пропозиції з удосконалення чинного законодавства з метою підвищення рівня еколого-правової культури туризму в суспільстві з урахуванням участі нашої держави в міжнародних інтеграційних процесах.

Ключові слова: екологічне право, еколого-правова культура, еколого-правова культура туризму, національна екологічна політика, правові засади екологічної культури, рекреаційно-туристичний потенціал.

Резюме

Позняк Э. В. Проблемы развития эколого-правовой культуры туризма в Украине.

Исследованы научно-теоретические и правовые подходы к пониманию туризма как важного фактора формирования эколого-правовой культуры и инструмента национальной экологической политики. Внесены предложения по совершенствованию действующего законодательства с целью улучшения уровня эколого-правовой культуры туризма в обществе с учетом участия нашего государства в международных интеграционных процессах.

Ключевые слова: национальная экологическая политика, правовые основания экологической культуры, рекреационно-туристический потенциал, экологическое право, эколого-правовая культура, эколого-правовая культура туризма.

Summary

Pozniak E. Problems of development of environmental law culture of tourism in Ukraine.

Scientific theoretical and legal approaches to the understanding of tourism as an important factor in the formation of eco-legal culture and national environmental policy instruments were studied in the article. Proposals were justified to improve existing legislation to improve environmental and tourism legal culture in society, considering the participation of our country in the international integration process.

Key words: environmental law, environmental and legal culture, environmental and legal culture of tourism, national environmental policy, legal principles of ecological culture, recreation and tourism potential.

УДК 349.42

В. В. ДУДАРЕНКО

Віктор Валерійович Дударенко, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ АГРАРНИХ ХОЛДИНГІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Глобалізація економіки, демократизація суспільства, інтенсивна євроінтеграція України, а також вплив науково-технічного прогресу на ринок праці зумовлюють у своїй сукупності підвищення ролі аграрного сектору економіки у нашій державі. Збільшення кількості агрохолдингів у сільському господарстві України, розширення масштабів їх діяльності, підвищення активності як у географічному розрізі, так і в галузевому масштабі підтверджує той факт, що це не короткострокове явище, а стабільний фактор, який зумовлює вигідність довгострокових інвестицій в сільське господарство. Органи місцевого самоврядування зацікавлені в зростанні податкових надходжень, створенні нових робочих місць, реалізації соціальних програм завдяки поліпшенню фінансового стану підприємств, що ввійшли до складу агрохолдингів¹.

Зважаючи на це, актуальним завданням правової науки є аналіз ознак агрохолдингів як суб'єктів аграрних правовідносин в умовах сучасних тенденцій законодавчого регулювання даної проблематики. Адже розвиток національного агропромислового комплексу певною мірою залежить від ефективності функціонування аграрних холдингів. Більше того, це впливає на вирішення соціальних проблем у контексті забезпечення права на працю громадян, а також становлення України як правової та соціальної держави.

В юридичній літературі України поняття агрохолдингів не стало предметом комплексного наукового дослідження. Проте окремі аспекти створення та діяльності вказаних суб'єктів аналізували у своїх роботах В. Гайворонський, В. Жушман, Д. Івашенко, П. Кулинич, Т. Щетініна, Я. Самсонова, В. Уркевич та інші вчені. Дані проблеми активно досліджуються у економічній науці. Тією чи тією мірою тематики правового регулювання діяльності агрохолдингів торкалися у своїх працях такі вчені-економісти, як: С. Авдашева, В. Амбросов, В. Андрійчук, Г. Баклаженко, О. Бородіна, А. Борщ, І. Венгерук, А. Данкевич, С. Дем'яненко, Т. Дударь, В. Геєць, В. Голота, І. Горковенко, А. Гуроров, Т. Зінчук, А. Кучер, М. Кропивко, В. Мазлаєв, Л. Молдован, Ю. Нестерчук, О. Олійник, Т. Осташко, Н. Пйонтко, М. Присяжнюк, І. Прокопа, П. Саблук, М. Солдатов, П. Стецюк, А. Судеркін, В. Шиян.

Тим не менш, не применшуючи внеску вказаних науковців у дослідження та розкриття аспектів функціонування аграрних холдингів, досі жодним з авторів не було здійснено комплексного аналізу правової природи аграрних холдингів в Україні і, відповідно, правового визначення аграрних холдингів, що й обумовлює актуальність вищезазначеної проблематики.

Метою статті є аналіз ознак аграрних холдингів як особливих суб'єктів аграрних правовідносин та формулювання на цій основі визначення поняття агрохолдингів у агропромисловому комплексі України.

Сучасний стан функціонування агрохолдингів має свою специфіку. Протягом останнього десятиліття в аграрному секторі економіки України відмічається різке скорочення кількості малих і середніх сільськогосподарських підприємств за рахунок переходу їх під контроль потужних агрохолдингів. Ці організаційно-правові утворення стрімко розвиваються й нині займають важливе місце в агропромисловому комплексі держави, виробляють значну частку сільськогосподарської продукції й викликають значний інтерес у науковців і практиків².

Основною перевагою холдингових компаній в АПК є підвищення конкурентоспроможності технологічно взаємопов'язаних підприємств за рахунок концентрації та мобілізації ресурсів на необхідних напрямках, оптимізації використання залучених капіталів для всіх підприємств³. Раціонально використовуючи внутрішні ресурси і можливості ринку, що мобілізуються шляхом випуску різних цінних паперів, залучення довгострокових кредитів і т. п., агрохолдинги нарощують обсяги виробництва.

У законодавстві України поняття холдингу тлумачиться як акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше кор-